

ВІРШОЗНАВСТВО

Б.І. Бунчук

Чернівецький національний університет

ВІРШУВАННЯ МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО (СИНХРОНІЧНИЙ ОГЛЯД)

Версифікація Михайла Старицького вже була об'єктом уваги наших літературознавців. Поетове віршування до 1882 року обстежив Є.Нахлік [5], щоправда, без цифрових даних. Загальний огляд поетової версифікації щодо метрики, строфіки та рими здійснила Н.Левчик [4, 102-107]; поза увагою дослідниці залишилися ритміка та римування. Ми статистично обстежили віршування М.Старицького за десятиліттями творчості [див., напр., 2]. Спираючись на одержані дані, спробуємо подати повну картину його версифікації стосовно метрики, ритміки, строфіки, римування, особливостей рими.

Поетичні твори М.Старицького написані в річищі двох систем віршування: силабічної¹ та силабо-тонічної. Силабічні вірші становлять 18% від усіх поетичних творів нашого автора. Імітації народнописенної силабіки зафіксовано в усі періоди творчості поета. Найчастіше М.Старицький звертався до 14-складового вірша за схемою 8686. Цим розміром написано 40% силабічних творів, до нього поет вдавався у 60-ті та 80-ті роки. Процент хореїзації рядків — 89. Двічі (20%) М.Старицький вдавався до імітації 12-складового (6+6) вірша (“Серце моє нудне, серце моє трудне...”, 1876, “Де мені подітись з лютою нудьгою...”, 1879) та подвоєного кільцювського п'ятискладовика (“Ночі темряві з завірюхами...”, 1882, “Борвій”, 1902). З інших силабічних форм поет по одному разові використав хореїзований 10-складовик (поезія “Нема правди”, 1876), поєднання ХЗ з кільцювським 5-складовиком (вірш “Ох, і де ти зіронько...”, 1882), 6-ти – 7-складовий вірш (21 рядок пісні Тасі-матері з п'єси “Остання ніч”, 1899).

Основу віршування М.Старицького становить силабо-тоніка (82%). Поет використав усі 5 основних метрів, однак улюбленим у нього (як і в тогочасній українській поезії) був ямб. Цим метром написано 45,5% усіх силабо-тонічних поезій. Домінуючий ямбічний розмір у М.Старицького — 5-стоповик. Крім 45% поезій, цим розміром написано також I частину п'єси “Чарівний сон” (1899), II частину “Монологів про кохання” (1900) та 16 рядків “Кантати на честь і славу М. Лисенку” (1903). Особливістю Я5 поета є чітка цезурованість на II стопі. Помітною ознакою поетового 5-стоповика 60-х – 80-х років є “несанкціоноване” вклинення рядків Я6 (наприклад “Перед труною”, “Сиділи ми, каганчик миготів...”, 1880). За характером ритму твори, написані Я5, за гаспаровською класифікацією [2, 105], розподіляються так: 13% — з висхідним ритмом (II стопа дорівнює сильній I), 87%

¹ До силабіки відносимо поетові імітації народнописенного вірша, навіть ті, які повністю хореїзовані. Див. про умовно силабічні народнописенні структури у праці Н.Костенко [3, 45].

— з альтернуючим ритмом (сильні I, III, V стопи). Середній відсоток рядків з позасхемними наголосами (і додаткові наголоси, і зрушення наголосів) у Я5 — 8, середній відсоток повнонаголошених рядків — 24.

Другим, за кількістю звернень, ямбічним розміром є 4-стоповик. Він характерний для 39% усіх ямбів, монологів Антося та Марійки з п'єси “Оборона Буші” (1898), а також III частині п'єси “Чарівний сон”. Як і Я5, цей розмір поет застосовував в усі періоди творчості. Помітна ознака Я4 М.Старицького — константний (100% наголошуваності) характер II стопи у більшості поезій. 90% цих творів мають традиційний ритм (II стопа сильніша від I), 10% — архаїчний [2, 92]. Усереднений відсоток рядків з позасхемними наголосами 4, повнонаголошеними — 29.

По одному разові поет звернувся до таких ямбічних розмірів: Я2 (друга частина п'єси “Чарівний сон”), Я3 (“У пишному салоні”, 1882), Я5454 (“В грудях вогонь, холодне повівання...”, 1878), Я6565 (“Як урочисто тут, замовк величний бір...”, 1903). 9,8% ямбічних поезій написано неврегульованими різностоповиками (60-ті – 70-ті роки).

Другим, найбільш вживаним метром, у М.Старицького є хорей. Хорейчні твори становлять 21,4% від усіх силабо-тонічних. Найчастіше поет звертався до Х4. Цей розмір характерний для 67% хорейчних творів. Крім цього, така форма характерна для монологу Мар'яни (“Оборона Буші”), хору одалісок (“Маруся Богуславка”, 1896), II частини п'єси “Чарівний сон”, 10-и рядків “Квартету” з “Кантати на честь і славу М.Лисенку”, 1903. Х4 поет використовував у всі, крім 60-х років, періоди своєї творчості. Всі 4-стоповики мають традиційний ритм (наголошуваність II стопи 99,5% – 100%). Відсоток рядків з позасхемними наголосами — 4,5.

25% хорейчних творів мають ритм Х5. Цю форму М.Старицький використовував у всі періоди творчості, крім 70-х років. 67% творів мають традиційний ритм (наголошеність I стопи нижча ніж 60%, а II стопа сильніша від III), 33% поезій характеризуються архаїзованим ритмом (наголошеність I стопи вища ніж 60% і III стопа сильніша від II). Кількість рядків із позасхемними наголосами — 7%. Лише один раз поет звертався до розмірів Х2 (V частина п'єси “Чарівний сон”), Х3 (“Вечір”, 1882), Х4343 (“Ніч. У хаті зимно, темно...”, 1902).

В ієрархії силабо-тонічних метрів на третій позиції перебуває амфібрахі (17% від усіх силабо-тонічних творів). Найбільше поезій — 47% — мають ритм Амф3, до якого поет вдавався у 80-і роки та на початку ХХ століття. Середня кількість рядків з позасхемними наголосами — 12%. Атонації відсутні. Розміром Амф4343 написано 16% творів. Лише один раз поет використав Амф4 (“Забутливі люди”, 1882), Амф5 (“До Дунаю”, 1882), та врегульовані різностоповики Амф4443 (“До Миколи Лисенка!”, 1890), Амф5353 (“З напасником нашого слова та правди і волі...”, 1902), Амф112112 (пісня Страшидла з п'єси “Остання ніч”), Амф434343 (“На спомин Котляревського”, 1903), Амф434344 (“Morituri”, 1903), нарешті, неврегульований амфібрахічний різностоповик (“Ох, тяжко! Під гнітом пошарпане серце холоне...”, 1903).

10% силабо-тонічних творів написано анапестом. Найчастіше — у 54,5% поезій — поет вдавався до Ан4343. Решта відсотків припадає на Ан3. Помітною особливістю цього розміру є значний відсоток рядків з позасхемними наголосами — 27. Атонації відсутні. Ан5ц поет використав у п'єси “Чарівний сон”.

Мало в поета дактилічних творів. Цей метр зовсім відсутній у поезії 90-х років, лише в уривку з ПК один раз з'являється він на початку століття. Найчастіше поет вдавався до Д4343 (75%). Один раз М.Старицький звернувся до Д3 ("Думка", 1868; це єдиний трискладовиковий твір М.Старицького з атонаціями).

Три твори (2,7%) навівають уявлення про силабо-тонічну поліметрію. П'єса "Чарівний сон" складається з шести частин, кожна з яких має власний розмір: Я5ц, Х4, Я4, Я2, Х2, АН5ц. Три частини "Монологів про кохання" характеризуються формою АН5ц, Я5ц, Я4. У "Кантаті на честь і славу М.Лисенку" послідовно змінюються 5 розмірів: Д5ц.у1, Я5ц, Я4, Х4, Х4343.

У М.Старицького домінують строфічні твори. Вони становлять 91% від усіх поезій. Лише 9% творів мають нестрофічну будову.

Переважають монострофічні конструкції (92% від усіх строфічних поезій). Частина різнострофічних творів становить лише 8% від усіх строфічних. Монострофічні структури характеризуються 6-ма видами строф. Найбільше віршів написано катренами — 83,3% від усіх монострофічних і 76,5% від усіх строфічних. Катрени наш поет використовував у всі періоди творчості.

У семи поезіях (6,8% від усіх монострофічних творів). М.Старицький використав шестивіршову строфу (70-ті, 80-ті, 90-ті роки). Також 6-віршем написані пісня Страшидла з п'єси "Остання ніч" та V частина п'єси "Чарівний сон".

Двовіршова строфа характерна для 6-ти творів (5,8% від усіх монострофічних) 70-х і 80-х років.

Лише по одному разові у якості монострофічних були використані восьмивірш (80-ті роки), десятивірш (80-ті роки, щоправда, треба згадати монолог матері у п'єсі 90-х років "Остання ніч"). У двох творах 80-х років поет використав онегінську строфу.

Серед різнострофічних творів знаходимо приклади окремих строф від двовірша до сонетоїда. У поезії "Борвій" фіксуємо виділені автором групи неримованих рядків — строфоїдів з такою кількістю — 9 — 5 — 9 — 12 — 7 — 15 — 16 — 15.

У М.Старицького переважають римовані твори (94,3% від усіх поезій). 94% з них характеризуються послідовно витриманим римуванням. У двовіршах домінує парне римування жіночих закінчень (АА). Така схема характерна для 5-ти творів. Але в поезії "Дивлюсь на тебе, і минуле..." (1882) поет застосував і жіночі, і чоловічі рими: ААbбСС...

Три способи та 10 схем римування М.Старицький явив у катренах. Найчастіше рядки катренів римуються за схемами АbАb (55% усіх катренів), аВаВ (13,3%), АВАВ (8,2%). Тричі поет використав схеми АВСВ (60-ті, 80-ті роки, початок ХХ ст.), аВВа (70-ті, 80-ті роки). Двічі фігурує таке римування: а'ба'б ("Виклик", 1883 та "Сумно і темряво. В вікна заплакані...", 1883) та АbСb ("Думка", 1868, "Гетьман", 1902). Решту катренних схем у творах з послідовно дотриманим римуванням використано лише один раз: а'Ва'В ("На смерть друга", 1897), а'bc'b ("Ох, і де ж ти, зиронько...", 1882), ААbб ("До Миколи Лисенка!", 1890).

5 схем римування фіксуємо у 6-віршах. Двічі використано римування ААВССВ ("Нива", 1878; "За лихими владарями...", 1878) та аВаВсс ("На спомин Котляревського", 1903; "Morituri", 1903). Засвідчені також схеми

ААВССб (“Добраніч!”, 1903; пісня Страшидла з п’єси “Остання ніч”, 1899; III розділ п’єси “Чарівний сон”, 1899), ааbсс (“Борцю”, 1882), АВВАСС (“Остання ніч”, 1882).

Восьмивіршами написаний твір “Як з тобою ми спізнались...” (1887). У ньому парно римуються жіночі закінчення ААВВССDD. Аналогічні перегуки фіксуємо у десятивіршах поезії “Забутливі люди” (1882): ААВВССDDEE. Онегінську строфу з римуванням AbAbCCddEffEgg М.Старицький використав у віршах “Поету” та “Зіходить місяць, гаснуть зорі...” (обидва — 1882).

У поезіях без послідовно витриманого римування теж засвідчено строфи з оригінальними схемами римування. Скажімо, у поезії “Лорі” (1904), що складається з 5-вірша та 7-вірша, рядки римуються так: у 5-вірші — аВаВс, у 7-вірші — аВаВВас.

Поезія “На Новий рік” (1877) складається з трьох десятивіршів, шестивірша та дев’ятивірша. У 6-вірші маємо римування AbAbCC, у 9-вірші — AbAbCdCdX, у 10-вірші — AbAbCdCdEE. Дві схеми римування засвідчено у сонетоїдах (написані Я4), що характерні для VIII частини п’єси “Чарівний сон”: AbAbCdCdEffEgg та AbAbCCddEffEgg.

У поезії М.Старицького превалюють точні рими. Їх частка становить 86,6% від усіх рим. Можна сказати, що від початку творчості поет неухильно йшов до все точніших рим. Справді, відсоток точних рим у 60-ті роки був 80, у 70-ті — 82,5, у 80-ті — 89,3. “Збій” стався лише у 90-ті роки — частка точних рим впала до 84,5%. Але вже на початку століття вона знову зросла, сягнувши апогею — 97%.

Процент приблизних рим (з нетотожними голосними) — 8,6. Тут навпаки — поет еволюціонував до зменшення приблизних рим від 15% у 60-ті роки до 2% на початку століття (збільшення масиву приблизних рим проти попереднього періоду спостерігається знову ж таки у 90-ті роки).

Певні кількісні коливання можна простежити щодо неточних рим (з нетотожними голосними). У 60-ті роки їх частка становила 5%, у 70-ті — 3,7%, у 80-ті — 5,2%, у 90-ті — 9% (!), на початку століття — 1% (!). Усереднений показник — 4,8%.

Різнограматичні рими у творчості поета за десятиліттями перебувають на приблизно одному рівні: 33,6%, 36,6%, 31,5%, 41,8% (90-ті роки!), 35%.

Цікавим є показник дієслівних рим у поета. М.Старицький був рішучим противником дієслівних рим, вважаючи, що велика кількість таких співзвуч є свідченням немайстерності поета. У листі до Б.Грінченка він навчає: “Вірш Ваш, музично видержаний у мірі (у розмірі. — Б.Б.) хибить іноді отими глагольними рифмами: Бога ради, вживайте їх якнайменше” [6, т.8, 447]. Показник дієслівних рим у поета такий: 60-ті — 10,5%, 70-ті — 8,7%, 80-ті — 9,4%, 90-ті — 4,3%, початок століття — 5%. Середня кількість — 7,5%.

Цікавим є питання про “кепські” рими в М.Старицького. Такими вважаємо приблизні рими, що побутували у фольклорних творах, у Т.Шевченка, бідні чоловічі рими та невдалі співзвуччя.

Фольклорні та шевченківські рими зрідка засвідчені у нашого автора в 60-ті роки. Наприклад, дружину — сина, діти — неповиті. Однак уже в 70-ті роки таких рим майже немає. Взята наванманя поезія з багатьма приблизними римами (“Поклик до братів слов’ян”, 1872) дає такі перегуки: тлумити — діти, хату — небагато, співоча — охоче, народі — свободи,

москалю — з'єднали, освіта — ділити, брати — урвати, здолає — краю. Яскравих фольклорно-шевченківських ознак ці рими не мають.

Бідні чоловічі рими засвідчені лише в поезії двох десятиліть: у 70-ті роки — її — боротьбі (“До матері”, 1876), старе — своє (“Чудова ніч”, 1875), зима — дрова (“Край комінки”, 1879) та у 80-ті — чолі — свої (“Сльоза”, 1882), жила — голова, землі — мені (“Перед труною”, 1880). В наступні періоди поет до них не вдавався.

Невдалі поетові рими походять із числа приблизних і неточних співзвуч. Такими, на нашу думку, були рими 60-х років: вечірня — незагірно (“Вечірня”, 1868), душою — нудьгою (“До подруги”, 1868), 70-х: стогін — гомін (“До України”, 1878), стогін — кожен (“До Шевченка”). Подібні рими ще побутують у 80-ті, 90-ті роки, але їх зовсім мало в поезіях початку століття. Можна зробити висновок, що М.Старицький розвивався в напрямі покращання звукових перегуків.

Зрідка в поета проблискували глибокі рими типу слід — послід (“Думка”, 1868), розваги — зваги (“Сльоза”, 1882), складені: тепла ще — краще (“Весна”, 1890), тавтологічні: край — край (“На прої!”, 1882).

Певну еволюцію поет пройшов і щодо внутрішнього римування: від 25% творів у 60-ті роки до 50% у 80-ті, 90-ті та на початку століття. Середня частка поезій із внутрішнім римуванням — 44,6%.

5,7% поетичних творів М.Старицького неримовані. У віршованих п'єсах послідовно чергуються жіночі та чоловічі закінчення. У двох неримованих поезіях — “Ночі темряві з завірюхами...” (1889) та “Борвій” (1902) — засвідчені лише дактилічні закінчення.

Такими є основні параметри вірша М.Старицького.

1. *Бунчук Борис*. Віршування М.Старицького 60-х—70-х років XIX століття // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. — Вип.106. Слов'янська філологія. — Чернівці: Рута, 2001. — С.12-19.
2. *Гаспаров М.Л.* Современный русский стих. Метрика и ритмика. — М.: Наука, 1974. — 487 с.
3. *Костенко Н.В.* Українське віршування XX століття. — К.: Либідь, 1993. — 232 с.
4. *Левчик Н.В.* Поезія М.Старицького (жанрові та жанрово-стильові особливості). — К.: Наук. думка, 1990. — 123 с.
5. *Нахлік Євген.І.* Франко про оновлення українського віршування пошевченківської доби // Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин: Матеріали міжнарод. наук. конф. — Львів: Світ, 1998. — С.517-523.
6. *Старицький М.* Твори: У 8 т. — К.: Держлітвидав, 1963-1965.

Summary

The basis of M.Starytsky's poetry is syllabo-tonic metre that makes up 82% of total use. In line with this system he developed major 5 feet.

Poet preferred stanzaic verses. Rhymes poetry prevails (94%) with mostly exact rhymes.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2003